

Szentmártoni Szabó Géza

A Napkút az ókortól napjainkig

עין שמש (Én Semes)
Ótestámentum

A Napkút nevű forráskutat, héber nevén az Én Semest, amely a Jebuzból, azaz Jeruzsálemből Jerikó felé vezető út mentén csordogált, kétszer említi meg Józsué könyve, mégpedig határbejárások kapcsán. Alább olvasható a forrást megnevező eredeti héber mondat, annak görög és latin fordítása, valamint az ezekre visszamenő régi magyar bibliafordítások szövege.

וַעֲבַר הַגְּבוּל אֶל-מִי-עֵין שֶׁמֶשׁ וְהָיוּ תְּצַאֲתֶיךָ אֶל-עֵין רֹגֵל: *Héber Biblia, Józsué könyve, 15, 7.*
Vulgata: Transitque aquas, quae vocantur **fons Solis**, et erunt exitus eius ad fontem Rogel.

Septuaginta: καὶ διεκβαλεῖ ἐπὶ τὸ ὕδωρ πηγῆς ἡλίου καὶ ἔσται αὐτοῦ ἡ διέξοδος πηγῆ Ρωγηλ.
Vizsolyi Biblia (1590): És által mégyen ez az határ az **En Semes** vizeire, és annak vége vagyon az Rogel nevű forrásnál.

Szent Biblia, magyarra fordította Káldi György, Bécs, 1626, 199.: És által mégyen a vizeken, melyek **Nap kútjának** hívattatnak, és annak vége Rógel kútjánál lészén.

és által-mégyen a' vizeken, mellyek
Nap-kútjának hívattatnak: és an-
nak vége Rógel kútjánál lészén. *

וְתָאָר מִצְפוֹן וְיָצֵא עֵין שֶׁמֶשׁ וְיָצֵא אֶל-גְּלִילֹת: *Héber Biblia, Józsué könyve, 18, 17.*

Vulgata: Transiens ad aquilonem, et egrediens ad **Ensemes**, id est **fontem Solis**, et pertransit usque ad tumulos...

A Bibliának második része, Kolozsvár, 1565, E3v: És elő körül észak felől, és kimenvén a **Semes kútfoig**, onnég által mégyen a bérceg...

Szent Biblia, magyarra fordította Káldi György, Bécs, 1626, 202.: Által menvén Északra, és kifakadván Ensemesre, azaz a' **Nap forrására**, és által mégyen a dombokig....

Κρήνη Ηλίου – Fons Solis Pogány antikvitás

Az antik szerzők is emlegetnek egy híres Napkutat, mégpedig a líbiai sivatag egyik oázisában, ahol a napistenként tisztelt Amon (Ammon, Hammon) jóstemploma állt. A napistent azért ábrázolták kos alakban, mert akkoriban a Nap a tavaszi napéjegyenlőségkor látszólagosan a Kos-csillagképben tartózkodott. A kultusz az asztrológiai képzetekből fakadt, hiszen a Nap, a precesszió következtében, 26 000 év alatt járja végig az állatöv 12 csillagképét, az egyes csillagképekben 2160 esztendő töltsve el. A Nap Krisztus születése idején lépett át a Kosból a Halak-jegyébe.

Hyginus Mythographus, *Fabulae*, CXXXIII. *Hammon*

Liber in India cum aquam quaereret nec invenisset, subito ex harena aries dicitur exiisse, quo duce Liber cum aquam inuenisset petit ab Iove, ut eum in astrorum numerum referret, qui adhuc hodie aequinoctialis aries dicitur. In eo autem loco ubi aquam invenerat, templum constituit quod Iovis Hammonis dicitur.

Liber, amikor Indiában vizet keresett, és nem talált, rögvest a homokból, úgy mondják, kijött egy kos, amelynek vezetésével Liber, miután megtalálta a vizet, azt kérte Jupitertől, hogy a csillagképek közé számlálja be azt, amelyet a mai napig napéjegyenlőségi kosnak neveznek. Azon a helyen pedig, ahol a

A Kos-csillagkép a Napúton

Ammon mint kos alakú napisten Taharqa fárahó (Kr. e. 690–664) korából.

Jupiter-Ammon kosszarvakkal (Kr. e. V. század)

Herodotos *Történeti könyvei*, ford. Geréb József, II. kötet, Bp., 1893, 66–67. IV. könyv, 181. fejezet:

E népek közül az elsők a Thebaitól tíznapnyi távolságra lakó ammoniusok, akiknek templomuk a thebaibeli Zeusénak mása, mert már előbb említetem, Zeusnak Thebaiban is koszejű a szobra.

Van az ammoniusoknak még más vízforrásuk is, amely hajnalban langyos, dél felé hidegebb, délben pedig nagyon hideg, s ekkor öntözik meg a kerteket, napnyugta felé a víz vesztít hűvösségéből, s mikor a nap lenyugszik, már langyos; minél inkább közeledik az éjfél, annál melegebb lesz a víz, míg éjfélkor szökellve forr; ezután ismét hűlni kezd egészen hajnalig. Ezt a forrást **Napkútnak** nevezik (ἐπικλησιν δε αὐτῆ ἡ κρήνη καλεῖται **Ἡλίου**).

Ammonium városa és temploma a libyai sivatagban

Quintus Curtiusnak *Az Nagy Sándornak, macedónok királyának viseltetett dolgairól írtatott históriája*, mely most deákiból magyar nyelvre Háporthoni Forró Pál által fordíttatott, Debrecen, 1619, 146.:

Az Napnak csuda forrása az libyai pusztán

Az Hammonnak más berke is vagyon, az közepiben forrás vagyon, **Nap vizének** híjják. Reggel úgy foly, hogy sem meleg, sem hideg; délbe, melynek felettébb való hévsége

Ortelius térképe Nagy Sándor hódító útjáról (1595)

Az Ortelius-térkép részletén Jupiter-Hammon szentélye Libyában, Ammonium városában

Ammon templomának háttérében, a jobb sarkokban látszik a Solis fons, azaz a Napkút

vagyon, azon forrás hidegen foly; az Nap estvére hajolván, megmelegszik, éjfélnélkor forrón buzog fel, és az éjtszaka virradtához mentől inkább közelget, az éjtszakai hévségben sok[at] megszáll, méglen reggel sem hév, sem hideg szokott voltával meglankad.

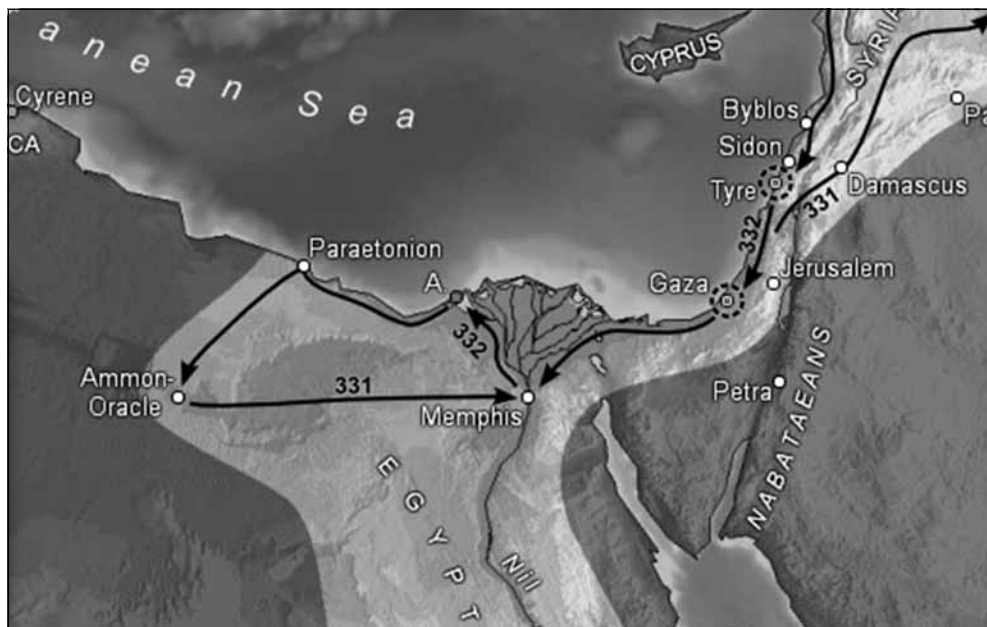
Ilosvai Péter, *História az világbíró Nagy Sándornak ez széles világon lévő nagy sok országoknak meghódoltatásáról, vitézi között viselt nagy dolgairól és sok hadakozásiról* (1548), Debrecen, 1607 körül.

Regi törvényekben Aegyptomot hagyja, Hogy birodalmában varasit hayta, Az Amon Templomat latnikcvana, Ki az Aegyptomban nagy hires vala.

Batorfaggal juta nagy puftan által, Harmad napig üres étel italtul, Es nagy pufta homok környülők vala, Sem vizet sem fakat nem latnak vala.

El juta negyed nap nagy faratfaggal, Amon Templomához nagy somjufaggal, Templomban be mene az nagy Urakkal, Ott jövendőt kere ő tanatsával.

Mihelt Sandort lata az Amon Papja, Mondá hogy az Sandor Jupiter fia, Es hogy ez vilagot Sandor el birja, Senki hadal Sandort meg nem birhattya.

Nagy Sándor útja Kr. e. 331-ben Ammon templomához

A Kr. e. V. századtól kezdve a görögöknél nagy tekintélyt élvezett Ammon szentélye a libyai pusztaság egyik oázisában (a mai Sziva-oázisban), ahol a koszarvakkal ábrázolt egyiptomi jóstistent Zeusszal azonosították (Zeusz Ammón). Egyiptom meghódítása után, Kr. e. 331-ben, Nagy Sándor felkereste Ammon jóstemplomát; ekkor – Plutarkhosz szerint – Ammon jóspapja kedveskedésből görög nyelven, „ó paidion” (ω παιδίον), azaz „óh, fiam” szavakkal akarta köszönteni őt, de barbár lévén, tévedésből a görög n hangot sz-re cserélve, „ó paidiosz”-t (ω παιδιός) mondott. Ez a nyelvbotlás tetszett Alexandrosznak, és híre ment, hogy a jóspap pai Diosz-nak (ω παι Διός), azaz Zeusz gyermekének szólította.

Nagy Sándor találkozása Ammon főpapjával.

A metszeten a kosfejű Ammon hajó alakú forráskútban ül.

(Curtius Rufus: *De rebus gestis Alexandri Magni*, Leiden, 1696, 200.)

Nagy Sándor ábrázolása kosszarvval egy antik érmen

Ammón-oázis (arabul: Szivah) = *A Pallas Nagy Lexikona*: a libiai sivatagban Afrika északi részében, egykor az ugynevezett Ammoniummal, vagyis Ammonnak, az egyiptomiak istenének hírneves jóstintézetével, melyet Tahrako

A Siwa-oázis térképe (Gerhard Rohlfs: *Von Tripolis nach Alexandrien, II.*, Bremen, 1871)

etióp-egyiptomi faraó alapított. A templom romjain még most is látható a tébai Ammon képe. Kambysésnek Tébából ez oázisra való kivonulása sikertelen maradt.

Nagy Sándor Paraetoniumból, a tenger mellékéről nyolc nap alatt érte el célját s az oázis templomának papjai mint „Ammon fiát” üdvözölték. Ez oázison még most is mutogatják a „**nap forrását**”, melynek vize 29 C°, és egyenlő légmérséklet mellett nappal hideg, éjszaka ellenben meleg, amit Hérodotosz is mint saját szerűt említ fel.

Luigi Mayer (1755–1803) színezett metszetei Amon templomának romjairól.
(*Views in the Ottoman Dominions*, London, 1810)

Amon temploma és orákuluma Ammonium romvárosában, a Siwa-oázisban, Egyiptomban

Az oázis, benne a NAPKÚT

Lucretius, *De rerum natura*, VI, 848–849. (Tóth Béla fordítása)

Esse apud Hammonis fanum fons luce diurna
Frigidus, et calidus nocturno tempore fertur.

Hír van olyan forrásról Hammon temploma mellett,
Mely, míg napfény van, hideg, és meleg éjjel.

Ovidius, *Metamorphoses*, XV, 308–310. (Devecseri Gábor fordítása)

Pauca super referam. Quid? Non et lympa figuras
Datque capitque novas? Medio tua, corniger Ammon,
Unda die gelida est, ortuque obituque calescit.

S láttam is, elmondok néhányat: a víz ugye mindig
Ad s ölt új alakot? Délben vized oly fagyos, Ammon,
Kétszarvú isten, hajnalban s este melegszik.

Plinius, *Naturalis historia*, II, 106.:

Iouis Hammonis fons interdiu frigidus, noctibus feruet. In Troglodytis **fons Solis** appellatur dulcis, et circa meridiem maxime frigidus; mox paulatim tepescens, ad noctis media fervore et amaritudine infestatur.

Juppiter Hammon forrása napközben hideg, éjszaka felforr. A troglodyták **Napkútnak** nevezik, vize édes, és dél körül a leginkább hideg; majd lassanként melegedő, éjfélkor forrósággal és keserúséggel buzog.

Fontana del Sole – Fontaine de Soleil – Napkút A reneszánsz kortól máig

A reneszánsz korban az antik világ mesés képzetei is bekerültek a költészet eszköztárába. Petrarca kiváltképpen kedvelte a heves érzelmek kifejezésére az erős ellentétpárokat. Nem meglepő tehát, hogy nála is felbukkan az antik szerzők által leírt Napkút, amely a külső hidegben felforr, a forróságban pedig megfagy. Ezt az ellentétpárt visszhangozza Balassi egyik verssora is: „hideg lévén kívől, égvén pedig belől Julia szerelmétül...”

Francesco Petrarca, *Canto CXXXV*.

Qual più diversa et nova – Mennél mesés-furábban, 46–60.

(Weöres Sándor fordítása)

Surge nel mezzo giorno
una **fontana**, e tien nome dal **Sole**,
che per natura sòle
bollir le notti, e 'n sul giorno esser fredda;
e tanto si raffredda

A messze déli tájon
forrás buzog, elnevezték a **Napról**,
ez minden alkonyatkor
felforr, de reggel megdermed a habja
és annál fagyosabbra,

quanto 'l Sol monta, et quanto è piú da presso.
 Così avven' a me stesso;
 Che son fonte di lagrime, e soggiorno,
 quando 'l bel lume adorno,
 ch' è 'l mio Sol, s'allontana, et triste et sole
 son le mie luci, et notte oscura è loro,
 ardo allor; ma se l'oro,
 e i rai veggio apparir del vivo Sole,
 tutto dentro et di for sento cangiarme,
 et ghiaccio farne, così freddo torno.

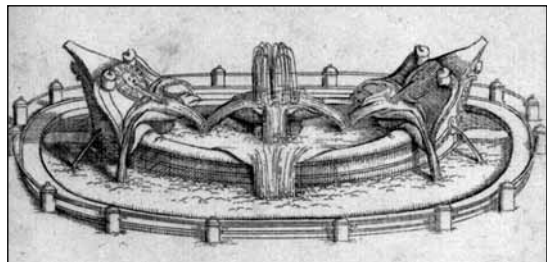
mennél közelgőbb a nappali bolygó.
 Az én sorsom hasonló:
 Könny-kút vagyok, és forr az áradásom,
 ha ékes napvilágom
 távozik, bús magány bevonja akkor
 szemem, mert számára fekete éj jó,
 s meggyúlok; de ha fénylő
 sugárban kel élő Napom aranylón,
 kívül-belül más természetre váltok,
 jéggé válok, ő hozza megfagyásom.

Rómában, a Spanyol-lépcső aljánál áll a Pietro Bernini és fia, Gian Lorenzo Bernini (1598–1680) által 1627-ben készített hajó alakú díszkút, a Fontana della Barcaccia. Ennek mindkét végén a Nap ábrázatának szájából folyik ki a víz. Ez tehát egy igazi NAPKÚT.

A Fontana della Barcaccia
 (Piazza della Trinita de Monti)
 egy XVII. századi metszeten
 (Giovanni Battista Falda: *Le Fontane
 di Roma nelle Piazze e Luoghi Publici*,
 Roma, 1691)

A szökőkút egy másik
 XVII. századi metszeten

A Fontana della Barcaccia mai képe
 a Spanyol-lépcső előtt

A Nap vizet köpő arca a Fontana della Barcaccia két végén

Egy modern utánzat, a Fontana del Sole (1940) Rómában, a via di Bravettán

Napkút (Fontaine de Soleil) Nizzában, a Massena téren (1957)
Az Apollót mint napistent ábrázoló szobor Alfred Auguste Janniot (1889–1969) alkotása

Helios quadrigája a nizzai szobor fején – A Nap négyesfogata, a Rák-, az Oroszlán- és a Szűz-csillagképpel, a bonchidai Bánffy-kastély istállójának kapuja felett (1753).

Johann Nachtigall (1717–1761) műve

Pannonia és Magyarország

Jupiter-Hammon kultusza Pannoniát is elérte a légiók segítségével. Aquincumban és másutt is maradtak fenn a napisten tiszteletére állított oltárkövek. A régi magyar irodalomban akad egy említés a bibliai Napkútról, mégpedig Pázmány Péternél, aki spirituális értelemben utal rá. Költőink nem szólnak a Napkútról, ám Hámon isten kútja az ő eszköztárunkban is szerepet kapott némelykor. Bod Péter erkölcsi példázathoz használta a kút vizéről olvasottakat, Orbán Balázs pedig egy korábban ismeretlen Napkútnál tett látogatásáról írt tudósítást.

II. századi fogadalmi oltár

Jupiter-Hammonnak Aquincumban

Hammoni I(ovi) O(ptimo) M(aximo)

Pázmány Péter, *Úr napján, első prédikáció*

Az Isten várasába pedig, a keresztyén anyaszentegyházban, semmi jobb nincs annál a mennyei kenyérnél, mely a lelkeket kövéríti, semmi szebb nincs annál a bornál, mely tiszta életet szerez; azaz, annál a gazdag lakodalomnál, melyben a Kristus teste, vére adatik lelkünk táplálására. Mert ebben vannak *Fontes Salvatoris*, az Üdvözítőnek kifolyó kútjai, melyekből minden jókat méríthetünk. Ez igazán *Fons Solis*, **Nap kútfeje**, mely az igazság napját, a Kristus Jézusust, azaz minden kincsét az isteni gazdagságnak magában foglalja.

Liszi László

A szerencsének állhatatlanságáról (1653)

Idegen helyekről darvak is megtérnek,
 Heveteget helyről másová készülnek,
Hámon forrásához sietve röppülnek,
 Hol a kikeletről feleletet vésznek.

Fejér Antal

A füredi savanyúvíznek hasznáról (1777)

Felmúlod Castalit nagy tisztasággal,
 Neptunus tavait savanyúsággal,
Hámon isten kútját gyöngyös forrásokkal,
 Mocskot nem szenvedő tulajdonsággal.

Bod Péter, *Szent Hilárius, vagy szívet vidámító, elmét élesítő, kegyességre serkentő, rövid kérdésekbe és feleletekbe foglalt dolgok*, Szeben, 1760, 443.:

603. Micsoda csudálatos vizek vagynak? (...) Mondanak olyan forrást is, amelyből néha édes, néha keserű; néha meleg, néha hideg víz foly. Ilyen a két-szín és hazug embernek szája, amelyből sokképpen és sokféle csalárdságnak beszéde származik.

Orbán Balázs, *Utazás keleten*, III. kötet, Kolozsvár, 1861, 144.

XXIII. Kirándulás Heliopolishoz és a kövesült erdőhöz:

Ablától félórai út után egy kis oásis tűnik fel, a puszta közepén lombos zöld fák csoportja, ezt pedig egy bő vizű forrás idézi elő, mely **Ain Shempsz (Nap forrása)**, most ezen hely Materíanak hivatik. A forrás és egy azt árnyaló fügefafa nagy tisztelet tárgyai, mert a hagyományok szerint, a Betlehemből menekülő szent család, terhes pusztai útja után, ezen fa árnyában nyugodott; a forrás vize addig keserű volt, de Isten fia érintvén ajkaival, az jóvá lett, s vize, melynek betegségeket gyógyító varázserőt tulajdonítanak, most is igen jó ízű és hideg, a forrás kiömlése által nedvesített vidék kertté van átalakítva...

A Napút című folyóirat az ekliptika Fazekas Mihály (1766–1828) által javasolt magyar elnevezését választotta címéül: „A szélességet az ég derekán keresztül méltán nevezhetjük tehát Napútnak.” A kiadó neve, a Napkút, ugyancsak olyan asztrális képzetet idéz fel, amely az antikvitás idején keletkezett. A magyar Napkút szó első előfordulása korábbi a Napútnál is, hiszen az 1626-ban jelent meg a jezsuita Káldi György (1573–1634) katolikus bibliafordításában: „És által mégyen a vizeken, melyek **Nap kútjának** hívatatnak.”

